

*Թորգոմ ԱՂԱՆՅԱՆ, Կարինե ԲԱԶԵՅԱՆ**ԱՐՎԵՍՏՆ ՈՒ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐՀԵՍՏԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԵՏԱՂԵՏՅԱՆ ԳՅՈՒՄՐՈՒ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՄԱՐՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐՈՒՄ*

1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժի հետևանքով հազարավոր մարդիկ ոչ միայն նյութական ու ֆիզիկական կորուստներ ունեցան, այլև կրեցին բարոյահոգեբանական, սոցիալական զրկանքներ: Ստեղծված նոր իրադրությունը, երբ խաթարվեց կյանքի տասնամյակներով հաստատված բնականոն ընթացքը, վերացան նախկին մշակութային համասեռությունը, փոխադարձ համաձայնվածությունը և կայունությունը, փոխեց մարդկային կյանքի ենթատեքստն ու սոցիալական գործողությունները, հասարակության նորմերը, արժեքները, համոզմունքները: Բնական աղետն ու սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամը առաջ բերեցին գործելակերպի ու մտածելակերպի բնականոն ընթացքի շեղումներ, խեղեցին մարդկանց վարքն ու ներաշխարհը՝ առաջ բերելով մեծ լարվածություն՝ ծանր սոցիոմշակութային իրադրությամբ ու ապագայի ակնկալիքներով պայմանավորված: Էական և նշանակալի ադապտացիոն փոփոխություններ կատարվեցին մշակութային-արժեքային կողմնորոշումներում, անհատական և խմբային վարքի ռազմավարություններում, առողջության ու կենսական այլ արժեքների նկատմամբ վերաբերմունքում, ընտանեկան, ազգակցական հարաբերություններում և այլ ոլորտներում:

Աղետից անմիջապես հետո առաջնայինը հոգեբանական ծանր վիճակից մարդկանց դուրս բերելն էր: Ամեն մի աղետի, այդ թվում՝ երկրաշարժի դեպքում, փոխվում է մարդու ապրելակերպը, և ի հայտ է գալիս սոցիալական ճգնաժամ՝ սոցիալական լավատեսության անկում: Յուրաքանչյուր ոք իր կյանքի ընթացքում ձգտում է ամբողջ ուժով և զիտակցությամբ հասնել որոշակի հաջողությունների, բայց երբ մի քանի վայրկյանում տակնուվրա է լինում ամեն ինչ, այլևս ոչինչ չի մնում, անձն ընկնում է տարակուսանքի, անորոշության մեջ, հայտնվում է անելանելի վիճակում, նրա մեջ տեղի են ունենում ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական ու բարոյական փոփոխություններ: Արտակարգ պայմաններն իրենց հզորությամբ, հանկարծակիությամբ, տևողականությամբ, ավերածությունների, զոհերի մասշտաբայնությամբ մարդու հոգեկանի վրա թողնում են խորը հետևանքներ, որոնք դրսևորվում են հուզական ապրումների տարբեր ձևերով:

Հոգեբանական տրավմայի բարդության աստիճանը որոշվում է հոգեբանական պաշտպանության մեխանիզմների զարգացման յուրահատկություններով և այն վարքագծային ունակություններով, որոնք պայմանավորված են անհատի կողմից հոգետրավմատիկ իրադրության ակտիվ հաղթահարման, ինչպես նաև արտաքին աջակցության գործոնների (այլ մարդիկ, մասնագետներ, տարբեր կազ-

մակերայություններ) առկայությամբ կամ բացակայությամբ: Հոգեկան տրավման կամ տրավմատիկ սթրեսը հետաթրեսային տարբեր խանգարումների զարգացման հիմնական գործոնն է: Համաձայն միջազգային դասակարգման մեջ նշված հոգեկան հիվանդությունների հատկանիշների՝ նման վիճակը դասվում է ոչ հոգեկան, այսպես կոչված, ներտոնիկ խանգարումների խմբի այն ենթախմբին, որ բնորոշվում է որպես «ծանր սթրեսի հակազդեցություն և հարմարվողականության խանգարում»:¹

Այսպիսի պայմաններում անձը, ենթարկվելով բազմաթիվ գործոնների ազդեցության, հաճախ փոխում է իր վերաբերմունքը միջավայրի, մարդկանց նկատմամբ՝ չտեսնելով իրավիճակից ելք գտնելու ուղիներն ու միջոցները: Նրա մեջ առաջանում է բացասական հոգեվիճակների բազմազանություն: Վերջինները հաճախ արտահայտվում են սեփական անձի և միջավայրի մարդկանց, երևույթների նկատմամբ չարության, ագրեսիայի, բռնությունների, ինքնամփոփության, հուսալքության (երբեմն ինքնասպանության) ձևերով, որոնք սեփական ուժերով գրեթե անհնար է հաղթահարել: Այդ պատճառով էլ Սպիտակի աղետալի երկրաշարժից հետո հոգեբանների մեծ պահանջ զգացվեց: Եվ պատահական չէ, որ հենց դեկտեմբերյան երկրաշարժից հետո Հայաստանում մեծ ուշադրություն դարձվեց հոգեթերապիային: Աղետի գոտում ստեղծված հոգեբանական կենտրոնները մեծ աշխատանք ծավալեցին՝ հոգեթերապևտիկ օգնություն ցույց տալով տուժածներին: Այդ կենտրոններն օգնեցին ստեղծելու բնական հոգեբանական միջավայր, ինչը թույլ տվեց որոշ չափով դիմադրել կործանարար, քայքայիչ սթրեսածին գործոններին և մեղմացնել անելանելիության բարդությի ազդեցությունը:

Արտակարգ պայմաններում, երբ մարդն ապրում է բարձր նյարդային լարվածություն, մեծ նշանակություն է ստանում հոգեկան ու սոցիալական ադապտացիայի ունակությունը, իսկ հոգեկան կոնֆլիկտների հաղթահարման հատուկ ձև կարող է դառնալ արվեստը: Արվեստի ստեղծագործության ընկալումը բերում է ներքին լարվածության թուլացման, օգնում է վերականգնելու հոգեկան հավասարակշռությունը: Արվեստի յուրաքանչյուր տեսակ կարող է կամուրջ լինել անհատի ներքին ու արտաքին աշխարհի միջև և որպես խոստուն հաղորդամիջոց՝ օգնել մարդկանց կապ հաստատելու միմյանց հետ, հաղթահարելու սթրեսները և հայտնաբերելու իրենց անհատականության տարբեր կողմերը: Նրա միջոցով հնարավոր է անհատի մեջ մնայուն, հիմնականում դրական հույզեր արթնացնել: Արվեստը մարդուն օգնում է ավելի լավ ինքնաարտահայտվելու, ինքնադրսևորվելու և ինքնաբացահայտվելու: Արվեստն, այդպիսով, դառնում է անհատի հոգեկան գործընթացների չգիտակցված արտահայտման միջոց:²

Հոգեբանական սթրեսի հաղթահարման գործում մեծ դեր են կատարում նաև ստեղծագործական բնույթի աշխատանքները: Ստեղծագործելու ընթացքում անց-

¹ Копытин А. Методы арт-терапии в преодолении последствий травматического стресса. https://cogito-shop.com/blog/?page=post&blog=main&post_id=kopytin-ai-metody-artterapii-v-preodolenii-posledstviy-travmaticheskog. Վերջին դիտումը 13.08.2018 թ.

² <http://www.emergency.am/>. Վերջին դիտումը 13.08.2018 թ.

նում է հուզական լարվածությունը, տեղի է ունենում հոգեկան լիցքաթափում: Ստեղծագործելու ձգտումն առավելապես միտված է հաճախ պաշտպանական մեխանիզմի հզորացմանը, որը նվազեցնում և մեղմացնում է հոգեկան լարվածությունը, օգնում է վերացնելու բացասական հույզերի ներգործությունը, ազատվելու սթրեսային վիճակից, իսկ բուն ստեղծագործելու գործընթացը դրական ազդեցություն է ունենում անելանելիության զգացումը հաղթահարելու և ինքնագնահատականը բարձրացնելու վրա:

Այս բոլորից ելնելով է, որ հոգեբանության մեջ լայն կիրառություն է ստացել արվեստի միջոցով հոգեբանական խանգարումների բուժման այն եղանակը, որն ստացել է «արտթերապիա» անունը: Արտթերապիայի մեթոդը կարելի է վերագրել հուզական վիճակների շտկման ամենահին և բնական մեթոդների շարքին, որից մարդիկ օգտվում են կուտակված հոգեկան լարվածությունից ազատվելու, հանգստանալու նպատակով: Այն մի կողմից՝ հոգեբանության, իսկ մյուս կողմից՝ արվեստի հիմքի վրա ձևավորված զարգացող ուղղություն է, որն իր լայն կիրառությունն է գտել ինչպես երեխաների, այնպես էլ մեծահասակների հետ հոգեթերապևտիկ, հոգեշտկող և ինքնաձանաչմանն ուղղված աշխատանքներում:

Արտթերապիայի գլխավոր նպատակը արվեստի միջոցով մարդու ինքնարտահայտումն ու ինքնաբացահայտումն է: Մարդիկ հաճախ են իրենց մեջ բացահայտում ստեղծագործական կարողություններ և արտթերապիայից հետո շարունակում են ինքնուրույն զբաղվել արվեստի տարբեր ձևերով: Հատկապես արդյունավետ է արտթերապիան երաժշտության զուգակցությամբ, քանի որ այն օգնում է ղեկավարելու և բարելավելու տրամադրությունը: Բացի դրանից՝ երաժշտական թերապիան նվազեցնում է հիվանդագին սարսափները, վերականգնում է կապը շրջապատող միջավայրի հետ, վերացնում է նյարդային լարվածությունն ու ընկճվածությունը: Արտթերապիան օգնում է աղեկվատ վարքի մշակմանը, ինքնագնահատման բարձրացմանը, դրական «ես»-հայեցակետի ձևավորմանը: Արտթերապիան, բացի հոգեթերապևտիկ ծրագրերում ընդգրկելուց, լայնորեն կիրառվում է սոցիալ-վերականգնողական բնույթի տարբեր աշխատանքների շրջանակներում, նաև կլինիկապես և փաստացի առողջ մարդկանց հետ: ³

Արտթերապիան մեծապես օգնել է նաև Գյումրու՝ հետադեպի ծանր սթրեսային վիճակում հայտնված բնակչության, ինչպես մեծահասակների, այնպես էլ երեխաների հոգեբանական վերականգնմանն ու հարմարվողականության գործընթացին: Արվեստի հետ շփումն ու արվեստով զբաղվելը գյումրեցիների ներքին պահանջմունքն են, նրանց էությունը և շատերի համար դարձավ ծանր իրականությանը հարմարվելու, դժվարությունները հաղթահարելու և կյանքը շարունակելու հիմնական գործոններից մեկը: Այդ է վկայում հետևյալ իրողությունը, որի մասին պատմել է Շիրակի մարզպետի նախկին խորհրդակցական Հասմիկ Կիրակոսյանը. «Երկրաշարժից 1 ամիս անց Մպիվակովի համերգն էր: Դազադները դեռ քաղաքում դրած են, մարդ կա՝ դեռ իրա մեռելին չի գտել, լացում են, կրսեմ՝

³ Մարգարյան Ս., Արտ-թերապիան որպես ստեղծագործական որոնում, Արդի հոգեբանության տեսական և կիրառական հիմնախնդիրները, N 2, Երևան, 2012, էջ 129-136:

մարդ չի գա: Մպիվակովը կրսեր՝ մի՞ք նեղվեք, մե քանի հոգի էլ էղնի՝ կնվագեմ: Մեկ էլ տեսնիմ՝ կամաց-կամաց դռների միջից, սև շալերով կանայք, սև տուլուպներով, փռոտ տղամարդիկ գերեզմաններից գուքան ու գուքան: Մպիվակովի դեմքից արցունքները կերթային, կրսեր. «Տո էս ի՛նչ ժողովուրդ են, էս ի՛նչ քաղաք է, գերեզմանոցից՝ դահլիճ»: Ի՛նչ ծափերով դիմավորեցին... Այս տարվա համերգին տեսավ ծաղիկներով դահլիճ, սիրուն հագած մարդիկ, բայց ասաց. «Ամբողջ կյանքում էն օրը չեմ մոռանա»:⁴

Մշակութային յուրօրինակ էներգիան Գյումրու բացառիկ այցեքարտն է: Երկար ժամանակ քաղաքը համարվել է Արևելյան Հայաստանի մշակութային կենտրոն, քանզի և՛ նախախորհրդային, և՛ խորհրդային շրջանում այն աչքի էր ընկնում իր մշակութային բազմապիսի ձեռքբերումներով, աշխույժ մշակութային կյանքով և հայտնի գործիչներով: Նշված ժամանակաշրջանում հայ ինտելեկտուալ և մշակութային ընտրանու մի զգալի մասը Գյումրի-Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի ներկայացուցիչ էր: Ձեռքբերումները չէին սահմանափակվում միայն անհատներով, դրանք առկա էին մշակույթի բոլոր ասպարեզներում՝ կինո, թատրոն, գրականություն, ճարտարապետություն, երաժշտություն, կերպարվեստ, ժողովրդական արվեստ, ինչպես նաև գիտության ու կրթության ոլորտ:

Քաղաքի գիտական և մշակութային գործիչները փաստում են, որ մշակույթը Գյումրում կենդանի օրգանիզմ է, որը երկրաշարժից հետո ապրելու, շարունակվելու և ստեղծագործաբար արարելու ուժ տվեց աղետյալներին: Երկրաշարժից հետո շատ գյումրեցի արվեստագետներ արտերկրում էին. մշակութային կյանքն աննախադեպ անկում էր ապրում, բոլոր ուժերը կենտրոնացվում էին միայն երկրաշարժի հետևանքները վերացնելու և վերականգնողական գործընթաց ծավալելու համար: Սակայն ժամանակի ընթացքում Գյումրի սկսեցին վերադառնալ երկրաշարժից հետո քաղաքից ստիպված հեռացած մտավորականները և արվեստագետները, որոնք մշակութային նախաձեռնություններ և միջոցառումներ անցկացնելու մեթոդով փորձում էին նպաստել Գյումրու վերականգնմանը: Այսպես՝ երկրաշարժից մեկ տարի անց Գյումրիում բացվում է «Մթիլ» կերպարվեստի թանգարանը, որտեղ առաջին «Մոդեռն արթ» ցուցահանդեսը անցկացնում են «դվիժովով»: «Քանդուքարափ քաղաք, մարդիկ՝ վշտի մեջ, գերեզմաններ կերթան, սիրտ ու հավես չունին ցուցահանդեսի, թանգարանի: Տնակներում կապրին, ժողովուրդը սոված է, սպազա չկա, լույս չկա, ու հանկարծ մե լուսավոր սրահի մեջ կտեսնին արվեստի գործեր, ընդ որում՝ մոդեռն արթ: Թանգարանը ստեղծվեց, որպեսզի ցույց տար, որ կյանքը շարունակվում է: Մենք չմեռանք, ով որ կենդանի է, կլցնե նաև մեռածների տեղը: Ըսիզ կյանք էր, էս թանգարանը, էս թատրոնը՝

⁴ Արվեստը վերապրում է. Գյումրու կյանքի աղետալի փոփոխությունից մշակութային կյանքը չի ցնցվել https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture. Վերջին դիտումը 13.08.2018 թ.

ըստնք կապացուցեն, որ կյանքը չմեռավ», - պատմում է թանգարանի տնօրեն Արտուշ Մկրտչյանը:⁵

1996 թ. տեղի ունեցավ Վազգեն Պահլավունի-Թադևոսյանի անհատական նախագիծ-ցուցահանդեսը՝ «Մետապոլիս-58», որը տևեց շուրջ մեկ տարի: Նույն թվականին՝ նաև Գևորգ Սարգսյանի «1+1+1+1» ցուցահանդեսը, ինչպես նաև «Աշտարակներ» նախագիծը. ուշագրավ էր, որ օգտագործվում էին շինհրապարակներն ու լքված գործարանները՝ իբրև ցուցադրության տարածք: Այս նախագծերը նախատիպ դարձան մի ավելի մեծ նախագծի համար: 1997 թ. ամռանը Գյումրիում անցկացվեց ավանգարդիստ-արվեստագետների հավաք, որին մասնակցեցին նկարիչներ, լուսանկարիչներ, պոետներ, երաժիշտներ Գյումրիից ու Երևանից: Այս բոլորի հիման վրա 1996-1997 թթ. հիմնադրվեց Գյումրու Ժամանակակից արվեստի կենտրոնը: Այն նպատակ ուներ որոշակի խնդիրներ լուծելու համար ստեղծել հատուկ մշակված քաղաքականություն՝ մշակութային քաղաքականություն, որի արդյունքը դարձավ Գյումրիի միջազգային Բիենալեն:⁶

Բիենալեն առաջին անգամ կազմակերպվել է անցած դարի վերջին Վենետիկում: Այն հրավիրվում է երկու տարին մեկ անգամ, սովորաբար արհավիրք տեսած վայրերում՝ տվյալ քաղաքի հիմնախնդիրները բարձրացնելու, միջազգային կապեր հաստատելու, զարգացման հետագա ուղիներ կանխորոշելու նպատակով: Պատահական չէ, որ Գյումրու երկրորդ Բիենալեի նշանաբանն էր «Անցում գրոյական կետ»: Մարդկությունը հասել է իր գոյության սահմանագրին, որից հետո նա դեռևս չգիտի՝ ուր է գնում: Տարերային բազում աղետներն ու կատակլիզմները կարծես հավաստում են Ապոկալիպսիսն ու Նոր Գալստյան մոտալուտ սպասումները: Մյուս կողմից՝ ժամանակն է վերագտնելու մարդկանց միջև կտրված կապը՝ արժևորելով նոր բովանդակությամբ ու չափանիշներով: Աղետյալ Գյումրին այն վայրն էր, որտեղ այս հարցերը հնչում էին առավել սուր և հրատապ՝ պահանջելով հիմնավոր ու համոզիչ պատասխաններ:⁷ Մրանով էլ պայմանավորված՝ Բիենալեն դարձավ պարբերական մշակութային միջոցառում, որը շարունակվում է մինչ օրս:

Նույնը կարելի է ասել թատրոնի մասին: Դերասանուհի Անահիտ Քոչարյանը հիշում է. «Երկրաշարժից հետո մեր թատրոնի կազմն ամբողջովին տեղափոխվեց Երևան: Մեկ տարի անց վերադարձանք Գյումրի՝ Շեքսպիրի «Միրոսպարդյուն ճիգերը» ներկայացմամբ: Փորձել էինք մի քիչ ավելի ուրախ ներկայացում անել: Վախով էինք սպասում առաջին օրվան. և՛ կորստի վիշտն էր թարմ, և՛ քաղաքն էր ավերակ: Ո՞նց պետք է ընդունենք հանդիսատեսը. կգար՞, թե՞ ոչ: Բայց պատկերացրեք՝ վարագույրը բացվեց, և լեփ-լեցուն դահլիճ տեսանք:⁸»

⁵ Արվեստը վերապրում է. Գյումրու կյանքի աղետալի փոփոխությունից մշակութային կյանքը չի ցնցվել:
⁶ <https://arvestabanots.wordpress.com/2011/08/21/>. Վերջին դիտումը 13.08.2018 թ.
⁷ Մարգարյան Ա., Երկրորդ միջազգային Բիենալեն Գյումրիում, ՇՊՄԺ հանրապետական չորրորդ գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Գյումրի, 2000, էջ 60-61:
⁸ Փաստորեն թատրոնը փրկեց մեր կյանքը, Անահիտ Քոչարյանը 1988 թ. Գյումրու աղետի մասին. <https://www.aysor.am/am/news/2015/12/07/>. Վերջին դիտումը 13.08.2018 թ.

Հասմիկ Կիրակոսյանի վկայությամբ՝ երկրաշարժից հետո մշակույթում մեծացավ պրոֆեսիոնալիզմը: «*Ի հեճուկս բնության արհավիրքի՝ մշակույթը կարծես ավելի ուժեղացավ, որ պահի ժողովրդին: Երկրաշարժից հետո պակասեցին ինքնագործ խմբերը՝ կապված արտադրական մակերեսների վերացման հետ: 1988-ից հետո ավելացան պետական նվազախմբերը՝ սիմֆոնիկ, ժողովրդական, այսօր արդեն թանգարանների թիվը հասնում է 9-ի, ավելացել են պրոֆեսիոնալ խմբերը»:⁹ Հետերկրաշարժյան Գյումրիում գործող թանգարանների շարքը համալրեցին համայնքապատկան երկու՝ Հովհաննես Շիրազի և Մհեր Մկրտչյանի հուշատուն-թանգարանները:*

Գյումրու մշակութային կյանքում նշանակալի դերակատարում ունեցան «Գոհար» սիմֆոնիկ նվագախումբը և երգչախումբը, որը հիմնադրվեց բեյրութաբնակ Խաչատուրյան ընտանիքի կողմից: 1996 թ. Գոհար Խաչատուրյան (Խաչատուրեան) այցելեց Հայաստանի այն շրջանները, որոնք տուժել էին երկրաշարժից և դեռ գտնվում էին ոչ նպաստավոր նյութական ու հոգևոր վիճակում: Տեսնելով այդ պայմանները՝ նա որոշեց աշխատանքի հնարավորություն ստեղծել մարդկանց համար: 1997-1999 թթ. նրա որդիներ Հարութ, Շահե և Նառ Խաչատուրյանները Գյումրու կենտրոնում կառուցեցին մշակութային համալիր, որտեղ սկզբում բնակություն հաստատեցին երկրաշարժից դեռ անօթևան մնացածները: 1999 թ. իր գործունեությունն սկսեց նաև «Գոհար» երաժշտանոցը, որտեղ աշխատում էր մոտավորապես 20 ուսուցիչ և անվճար սովորում մոտ 100 ուսանող, որոնց սովորելու տարիներին տրվում էին անվճար երաժշտական գործիքներ: 2000 թ. հիմնադրվեցին «Գոհար» սիմֆոնիկ նվագախումբն ու երգչախումբը Սեպուհ Աբգարյանի գլխավորությամբ: Համույթը համերգներով հանդես է գալիս ոչ միայն Հայաստանում, այլև սփյուռքահայ օջախներում:

Քաղաքի մշակութային մթնոլորտի ձևավորմանը մեծապես նպաստում են երկրաշարժից հետո ստեղծված Երևանի պետական կոնսերվատորիայի, Կինոյի ու թատրոնի պետական ինստիտուտի և Գեղարվեստի ակադեմիայի Գյումրու մասնաճյուղերի առկայությունը, որոնք տեղավորված են Լ. Ճգնավորյանի հանգանակությամբ վերանորոգված շենքում:

Չնայած սոցիալ-տնտեսական վատ պայմաններին՝ Գյումրու արվեստի դպրոցներն ու գրադարանները լեցուն են աշակերտներով: Գյումրեցիները կարևորում են հոգևոր արժեքների նշանակությունը երեխաների դաստիարակության գործում: Մերկուրովի անվան նկարչական դպրոցի վատ պայմաններում տասնյակ երեխաներ են սովորում: Դպրոցի տնօրեն Մամվել Գալստյանն ասում է, որ հիանալի սերունդ է գալիս՝ ուժեղ ինքնարտահայտմամբ: «*Ձարմացած եմ էս ջահելների մտածողության վրա, ֆանտաստիկ բաներ են մտածում, էն որ շունչդ կտրվում է, էն որ տիեզերական է լինում*», - ասում է Գալստյանը:¹⁰

⁹ https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture.

¹⁰ https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture.

Հետերկրաշարժյան Գյումրու գիտա-մշակութային կյանքում նշանակալի եղավ 1994-ի աշնանը կիսավերակ Գյումրիում Շիրակի Երկրագիտական թանգարանի մի փոքր խումբ երիտասարդ գիտնականների կողմից «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» խորագրով հանրապետական I գիտաժողովի անցկացումը: Ի հեճուկս բոլոր դժվարությունների, մթի ու ցրտի, անտեսելով բարդություններն ու ամեն տեսակի անհարմարությունները, Գյումրի հրավիրվեցին հանրապետության մի քանի տասնյակ հայտնի հայագետներ՝ քննարկելու Շիրակի պատմամշակութային ժառանգության գիտական ուսումնասիրության վիճակը: Գիտաժողովի հաջողությունն աներկբա էր, Գյումրին էլ առաջին հերթին ինքն իրեն ու ապա նաև բոլորին ապացուցեց, որ չի մարել այստեղ ոչ՝ գիտության լույսը, ոչ՝ վաղվա օրվա հավատը: 1994 թ-ից մինչ օրս Գյումրիում ավանդաբար գումարվող «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հեղինակավոր գիտական նստաշրջաններն ակնառու երևույթ դարձան ոչ միայն Գյումրու, այլև հանրապետության գիտական ու մշակութային կյանքում և էապես նպաստեցին Գյումրիում Ակադեմիայի հումանիտար կառույց ունենալու վաղեմի ու չարչրկված հարցի վերակենդանացմանը: 1997 թ.-ի կեսերից սկսեց գործել առաջին տարիներին Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի մասնաճյուղ հանդիսացող, իսկ 2002 թ.-ից ինքնուրույն Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը, որ մեր երկրում առաջօր միակ ակադեմիական հումանիտար կառույցն է մայրաքաղաքից դուրս: Կենտրոնում, բացի գիտական ուսումնասիրություններից, բազմաթիվ ծրագրեր են իրականացվում Շիրակի պատմության ու մշակույթի հանրահռչակման ուղղությամբ: Դրանցից հիշատակության են արժանի Տեսանլուդառաջի համաքաղաքային ազգագրական տոնակատարության և «Հացի տոն» մարզային ազգագրական փառատոնի կազմակերպումը, որն արդեն ավանդական է դարձել Գյումրիում:¹¹

Իր ստեղծումից մինչ օրս Գյումրին հայտնի է նաև որպես արհեստավորական քաղաք՝ իր նշանավոր արհեստավորական գերդաստաններով: Պատահական չէր, որ արհեստները, որոնք խորհրդային տարիներին հետընթաց էին ապրել, երկրաշարժից հետո նոր զարգացում ստացան: Ընդ որում ստեղծագործող վարպետներից շատերը աշխատում էին ոչ այնքան տնտեսական և կենցաղային խնդիրների լուծման, որքան ներքին հոգեկան պահանջները բավարարելու համար: Ըստ Գյումրու ժողովարպետների միության նախագահ Սամվել Հովհաննիսյանի՝ 1980-90 ական թթ. քաղաքում կային մոտ 900 վարպետներ: Հետագա «ցուրտ ու մութ» տարիներին, սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմանների բերումով շատերը հեռացան քաղաքից կամ դադարեցին ստեղծագործելուց, սակայն այսօր էլ բազմաթիվ վարպետներ, իրենց աշխատանքները ներկայացնում են Ռիժկով

¹¹ Մ. Հայրապետյան, Շարունակվող երթ, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական յոթերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի 2007, էջ 3-6:

փողոցի հուշանվերների վաճառատանն ու Գյումրիում պարբերաբար կազմակերպվող ցուցահանդես-տոնավաճառներում:¹²

Գյումրու գեղարվեստական արհեստագործության ու արվեստների առաջին տոնավաճառը, կամ, ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ վերնիսածը, կազմակերպվել է 2012 թ. հունիսի 30-ին «Սրբազան հող» բարեգործական ՀԿ-ի կողմից, որի նախագահ Սուսաննա Էլբակյանը հավաստում է, որ այն դարձել է Գյումրու ժողովարպետների ու արվեստի գործիչների ստուգատես: Մբ Ամենափրկիչ եկեղեցուն հարակից տարածքում անցկացվող ամենամյա ցուցահանդես-վաճառքը շատ վարպետների համար ոչ այնքան իրենց աշխատանքները իրացնելու, այլ հայրենակիցներին իրենց ստեղծագործությունները ներկայացնելու, կարծիքներ լսելու ու փոխանակելու, գնահատվելու ու ճանաչվելու նպատակ է հետապնդում:¹³

Գյումրիում ապրող ու ստեղծագործող վարպետներից, որոնք չեն վաճառում իրենց աշխատանքները, հիշատակության է արժանի ուլունքագործ Գրիգոր Դրմեյանը, որը մասնագիտությամբ ձևարար է, արհեստը սովորել է ինքնուրույն, երբ երկրաշարժից հետո բուժման նպատակով մեկնել է ԱՄՆ: Ժողովարպետը կարծում է, թե դա աստվածատուր շնորհք է: Մկզբում նա զբաղվել է ասեղնագործությամբ, իսկ հետո ուլունքագործությամբ: Պատրաստում է դեկորատիվ պաննոներ հիմնականում աստվածաշնչյան և ազգային թեմաներով:

Ինքնուս ասեղնագործող է նաև Լիլիա Պետրոսյանը, որն իր ստեղծագործական ձիրքը ժառանգել է ծնողներից: Հայրը փայտի փորագրությամբ է զբաղվել, իսկ մայրը եղել է քաղաքի հայտնի դերձակուհիներից մեկը, նաև ասեղնագործել է: Տիկին Լիլիան ժողովարպետի կոչում անգամ չունի. աշխատում է իր հաճույքի համար: Նա, իր վկայությամբ, փոքր հասակից է գործել և իր պատրաստած սեղանի սփռոցները, բարձի երեսներն ու այլ իրեր մեծ քանակությամբ նվիրել է մտերիմներին: Հետերկրաշարժյան տարիներին սկսել է զբաղվել խաչկար ասեղնագործությամբ, որի միջոցով վերարտադրում է գեղարվեստական կտավներ, որոնք նս չի վաճառում, այլ նվիրում է հարազատներին:¹⁴

Եթե մեծահասակներն ինքնուրույն են ընտրել ժողովրդական արվեստով զբաղվելն ու այդ կերպ ինքնարտահայտվելը, ապա երեխաներին այդ հարցում օգնում են Գյումրու մի շարք կազմակերպություններ, մասնավորապես Գյումրու «Ընտանիք» բարեգործական-հասարակական կազմակերպությունն ու դրան կից ստեղծված «Ընտանիք» մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոն ՊՈԱԿ-ը:¹⁵ «Ընտանիք» բարեգործական կազմակերպությունը հիմնադրվել է 1990թ. և առաջինն էր հետադեպ Գյումրիում, որ ձեռնամուխ եղավ դեռահաս-

¹² Շիրակի արդի արհեստները (2012 թ. դիտանցման նյութեր): Դիտանցումն իրականացվել է ՀՀ մշակույթի նախարարության «Հովի. Շարամբեյանի անվ. ժողովրդական ստեղծագործության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից:

¹³ Տե՛ս «Գյումրին է քաղաքը արհեստի ու արվեստի» ֆիլմը, հեղինակ՝ Արփինե Թամրազյան, «Ցայգ» հեռուստաընկերություն, 2009թ.:

¹⁴ Բազեյան Կ., Շիրակի արդի արհեստները (ըստ 2012թ. իրականացված դիտանցման), ՇՀՀ Կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 15, Գյումրի, 2012, էջ 148-157:

¹⁵ <https://entanik.am/hy/>. վերջին դիտումը 13.07.2018 թ.

ների հիմնահարցերով զբաղվելուն: Կազմակերպությունն իր առջև նպատակ է դրել նպաստել ծնողագուրի, հաշմանդամ, սոցիալապես անապահով, հատուկ դժվարություններ ունեցող և բազմանդամ ընտանիքների երեխաների բարոյահոգեբանական վիճակի բարելավմանը: Բարեգործական կազմակերպությանը կից՝ 1991թ.-ին հիմնադրված «Ընտանիք» մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոն ՊՈԱԿ-ը ևս զբաղվում է Գյումրի քաղաքի դեռահասների հիմնահարցերով, սակայն ոչ թե բարեգործական, այլ կրթադաստիարակչական բնույթի: Կենտրոնի գործունեության նպատակը սովորողների ազատ ժամանցի կազմակերպմամբ նրանց հետաքրքրությունների զարգացման համար պայմանների ստեղծումն է, նրանց հոգևոր, ստեղծագործական ունակությունների, գեղագիտական, բնապահպանական և կիրառական գիտելիքների ձևավորումը: Կենտրոնի հիմնական նպատակն է մինչև 18 տարեկան սովորողների ստեղծագործական ունակությունների զարգացումն ու նպատակային զբաղվածության ապահովումը՝ արհեստի ու արվեստի խմբակներում տարվող բազմաբնույթ աշխատանքով և ուսուցմամբ: Կենտրոնում դասավանդում են գեղանկարչություն, փայտի գեղարվեստական փորագրություն, խեցեգործություն, արծաթագործություն, գորգագործություն ու կարպետագործություն, ասեղնագործություն ու ժանեկագործություն, կարուձև:

Նույն գործունեությունն է իրականացնում նաև Գեղագիտության ազգային կենտրոնի Գյումրու մասնաճյուղը, որը հիմնադրվել է 1978թ. ԳԱԿ-ի հիմնադիր, արվեստաբան Հենրիկ Իգիթյանի առաջարկով և Ռոբերտ Արզումանյանի աջակցությամբ, գեղանկարիչ, ՀՀ նկարիչների միության անդամ, պրոֆեսոր Սուսաննա Մկրտչյանի մինչ օրս տնօրինությամբ: Կազմակերպությունը գտնվում է քաղաքի կենտրոնում, որտեղ դասավանդում են մասնագիտական բարձրագույն կրթություն ունեցող մասնագետներ և մանկավարժներ: 32 տարուց ավելի կենտրոնի տարբեր խմբեր են հաճախում 3-18 տարեկան 300-400 սաներ ոչ միայն Գյումրի քաղաքից, այլ նաև հարակից գյուղերից ու շրջաններից: Կենտրոնի սաների ստեղծագործություններն ու ելույթները շրջել են աշխարհի շատ երկրներում՝ արժանանալով խրախուսանքների:

Այս կազմակերպություններն իրենց գործունեությամբ մեծապես նպաստում են երեխաների ու պատանիների գեղագիտական դաստիարակությանը, ստեղծագործական ունակությունների զարգացմանը, ազգային արհեստների, Գյումրու հարուստ մշակութային ժառանգության պահպանմանը: Հաշվի առնելով Հայաստանի և հատկապես Գյումրի քաղաքի ներկայիս սոցիալ-տնտեսական պայմանները՝ այս կազմակերպությունների աշխատանքն առավել քան կարևոր դեր ու նշանակություն է ստանում երիտասարդ սերնդի սոցիալականացման գործում:

Որպես ամփոփում՝ վկայաբերենք Գյումրու մտավորականների հետևյալ միտքը. «Ինչ խոսք, ազգային ծեսերն ու տոները, ժողովրդական արհեստներն ու արհեստավորական ավանդույթների պահպանումը նպաստում են բնակչության հոգեկան հավասարակշռմանը, հզորացնում նրանց հոգեբանական

պաշտպանական մեխանիզմները, ակտիվացնում ներքաղաքային մշակութային կյանքը, ստեղծում միջմշակութային հաղորդակցման հնարավորություն՝ նոր սերնդի մեջ դրական վերաբերմունք ձևավորելով ավանդական արժեքների հանդեպ և նպաստելով ավանդույթների փոխանցմանը:

Թվում էր՝ ստրեսը սպառեց խոնարհված քաղաքի հարմարվողական կարողությունները, բայց տոները և տոնական մշակութային դրսևորումները գյումրեցու կյանքում ինքնամաքրման ու ինքնահաստատման նշանակություն են ձեռք բերել: Ստեղծարար քաղաքը՝ ազգային ինքնություն ու արժեքներ կրող, իր պատմամշակութային ժառանգությամբ ու ավանդական մշակութային նկարագրով կարող է դառնալ ժամանակակից արվեստի միջազգային կենտրոն»:¹⁶

ИСКУССТВО И ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ РЕМЕСЛА В АДАПТАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ НАСЕЛЕНИЯ ГЮМРИ ПОСЛЕ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ

___ *Резюме* ___

___ *Т. Агаян, К. Базеян* ___

В статье обсуждаются роль и адаптационные функции искусства и художественных ремесел в деле преодоления тяжелого морально-психологического состояния населения Гюмри. В течении короткого промежутка времени, в тяжелейших социально-экономических условиях удалось восстановить облик Гюмри, как одного из научно-культурных центров Армении. Наряду с действующими культурно-просветительскими учреждениями были созданы новые, в том числе государственный симфонический оркестр, культурный центр «Гоар» с одноименным оркестром и хором, дома-музеи Ованеса Шираза и Мгера Мкртчяна и др. В Гюмри начали проводить международные Биенале авангардного искусства, открылись филиалы художественных вузов, проводились выставки продажи работ народных мастеров.

Տեղեկություններ հեղինակների մասին

Բազեյան Կարինե Ռազմիկի - պ.գ.թ. ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն, Պատմամշակութային արժեքների պահպանման և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն, E-mail: bazeyan60@mail.ru

Աղանյան Թորգոմ Գրիգորի - ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, E-mail: aghanyan.torgom@gmail.com

¹⁶ Կ. Սահակյան, Ռ. Հովհաննիսյան, Ստեղծարար քաղաքը՝ ազգային ինքնության ու արժեքների կրող (Գյումրու օրինակով), ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 19, Գյումրի, 2016, էջ 163: